

Streszczenie rozprawy doktorskiej w języku polskim

Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie w latach 1944–1954

Tematem pracy doktorskiej jest Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie dla województwa warszawskiego w latach 1944–1954 – zbrodniczy organ bezpieczeństwa podległy początkowo Resortowi Bezpieczeństwa Publicznego, a następnie Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego i utworzony przez władze komunistyczne w Polsce z nadania okupanta – Związku Sowieckiego do terroryzowania i prześladowania – jednym słowem do zwalczania – antykomunistycznej polskiej opozycji politycznej. Ten organ państwowy służył komunistom sprzymierzonym z ZSRR i zrzeszonym w Polskiej Partii Robotniczej (w skrócie PPR), sprawującej w Polsce w sposób monopartyjny, absolutny władzę państwową jako – „miecz i tarcza” do zwalczania ich przeciwników politycznych i jednocześnie do ochrony przed nimi. Wedle ustaleń ks. Józefa Mareckiego, wieloletniego badacza działalności bezpieki (wobec Kościoła): *bezpieka była komunistom niezbędna do „umacniania władzy ludowej” na ziemiach polskich zajmowanych przez Armię Czerwoną i jej sojuszników m.in. Dywizję Kościuszkowską. Jej głównym zadaniem było wyszukiwanie i likwidowanie wrogów nowej władzy, zbrojnej opozycji, politycznych przeciwników oraz rzeczywistych i urojonych sabotażystów*¹.

Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, podobnie jak jego odpowiedniki w innych województwach w Polsce, powstał jako jednostka terenowa Resortu Bezpieczeństwa Publicznego (w skrócie RBP). Resort Bezpieczeństwa Publicznego (od 1 stycznia 1945 r. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego – MBP) został utworzony w Moskwie, stolicy ZSRR na mocy dekretu z 21 lipca 1944 samozwańczej Krajowej Rady Narodowej o powołaniu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (w skrócie PKWN) i jego trzynastu resortów. Ponieważ dekret nie stanowił nic w kwestii zadań i zakresu funkcjonowania aparatu bezpieczeństwa, a aż do 1954 r. nie powstały żadne przepisy w randze dekretu lub ustawy regulujące jego funkcjonowanie, można stwierdzić, że przez pierwszych dziesięć lat istnienia działalność ta była bezprawna. Idea utworzenia aparatu bezpieki przemocą dławiącego przeciwników politycznych na ziemiach polskich przez PPR została zaczerpnięta z bolszewickich wzorców – z powstałej 7 grudnia 1917 z inicjatywy Włodzimierza Lenina Ogólnorosyjskiej Nadzwyczajnej Komisji do Walki z Kontrewolucją i Sabotażem przy Radzie Komisarzy Ludowych – w skrócie WCzK – tzw. Czeka, jak również z ogniw specjalnych służb komunistycznego wywiadu i kontrwywiadu – oddziałów bezpieczeństwa zorganizowanych w Gwardii, a później Armii Ludowej w czasie II wojny światowej. Z inicjatywy Związku Patriotów Polskich w ZSRR przeszkolono w

¹ ks. J. Marecki, *Zakony pod presją bezpieki. Aparat bezpieczeństwa wobec wspólnot zakonnych na terenie województwa krakowskiego 1944–1975*, Kraków 2009, s. 33.

Kujbyszewie grupę Polaków do pracy w organach bezpieczeństwa, którzy potem organizowali terenowe jednostki UB. Pomagali im również doradcy sowieccy. 27 lipca 1944 Resort Bezpieczeństwa Publicznego przeniesiono do Lublina, powierzając kierownictwo nad nim Stanisławowi Radkiewiczowi. Pierwszymi jednostkami utworzonymi 1 sierpnia 1944 były: kontrwywiad, kierowany przez Romana Romkowskiego, wydział personalny, na czele którego stanął Mikołaj Orechwa i sekretariat, którym kierował Julian Konar. Jednocześnie z rozwijaniem Resortu Bezpieczeństwa Publicznego powoływano jednostki terenowe, tzw. Wojewódzkie Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego (w skrócie WUBP) i Powiatowe (w skrócie PUBP). Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego utworzono pod koniec listopada 1944 we wschodniej części województwa warszawskiego i kierownictwo nad nim powierzono Mieczysławowi Broniatowskiemu. Liczbę etatów w WUBP kierownik RBP Stanisław Radkiewicz w „Rozkazie nr 29” z ustalił z dniem 10 listopada 1944 na 308, a PUBP – 51 osób. Wcześniej również utworzono PUBP w Siedlcach i Ostrowi Mazowieckiej oraz MUBP w Warszawie na Pradze. Jak ustalił Kazimierz Krajewski²: „*Historia WUBP w Warszawie rozpoczyna się w momencie, w którym lewobrzeżna część stolicy znajdowała się jeszcze po niemieckiej stronie frontu, a w mieście trwały zacięte walki pomiędzy oddziałami AK i wojskami III Rzeszy. We wrześniu 1944 r. kierownik Resortu Bezpieczeństwa w Lublinie Stanisław Radkiewicz skierował do Warszawy 20-osobową grupę operacyjną, dowodzoną przez kpt. Franciszka Gabarę, złożoną w znacznej części z tzw. kujbyszewiaków – absolwentów szkoły NKWD w Kujbyszewie. Zadaniem grupy było zorganizowanie placówek bezpieczeństwa na szczeblu miasta i województwa. Początkowo ulokowała się ona w Aninie, a następnie, po zajęciu całej Pragi przez wojska sowieckie, w zespole budynków dyrekcji PKP przy ul. Wileńskiej 2/4 (tuż obok zainstalowanych tam instytucji sowieckich służb specjalnych, nadzorujących pracę stołecznej bezpieki). Jak podaje anonimowy resortowy dziejopis, „[Gabara] w krótkim czasie zorganizował coś w rodzaju miejskiego urzędu [bezpieczeństwa] na ul. Wileńskiej, którego kierownikiem został Grzegorz Łanin [Sowiec – przyp. AMW]. Z budynków przy ul. Wileńskiej Miejski UBP w lutym 1945 r. przeniesiono do gmachu przy ul. Cyryla i Metodego 4, również na Pradze. W październiku 1944 r. przysłano kolejną grupę funkcjonariuszy z RBP w Lublinie, z której po połączeniu z grupą anińską zorganizowano warszawski WUBP. Funkcję kierownika tej placówki powierzono Sergiuszowi Kwiatkowskiemu. Jednak już po miesiącu (24 listopada 1944 r.) jego miejsce zajął mjr Mieczysław Broniatowski, którego z kolei 6 lutego 1945 r. zastąpił jako p.o. kierownik, mjr Jan Frey-Bielecki. Dopiero mjr Władysław Dominik, powołany na stanowisko kierownika WUBP 6 kwietnia 1945 r., sprawował swoją funkcję przez dłuższy okres, do 15 stycznia 1946 r. Siedziba WUBP w Warszawie umiejscowiona została początkowo, jesienią 1944 r. w Otwocku, jednak dość szybko przeniesiono ją na warszawską Pragę, gdzie przeznaczono dla niej budynek położony na rogu ul. Strzeleckiej i Środkowej (Strzelecka 8, dawniej Środkowa 13). Ulokowana tu była także główna kwatera NKWD na całą Polskę na czele z gen. Iwanem Sierowem, a od 27 kwietnia 1945 r. – z gen. Nikolajem Sieliwanowskim, zastępcą szefa kontrwywiadu wojskowego „Smiersz”. Na przełomie 1945 i 1946 r. siedzibę WUBP przeniesiono do nowoczesnego gmachu dawnej bursy dla studentów pochodzenia żydowskiego, zlokalizowanej przy ul.*

² K. Krajewski, *Działania WUBP w Warszawie przeciwko podziemiu zbrojnemu w latach 1945 – 1954* [w:] *Pion walki z Podziemiem Niepodległościowym RBP/MBP 1944–1954*, red. T. Ruzikowski, Warszawa, s. 311–312.

Sierakowskiego 7. Rzeczywistymi budowniczymi „polskiego” resortu bezpieczeństwa i jednocześnie likwidatorami podziemnych struktur niepodległościowych były sowieckie służby specjalne. (...) Z formalnego punktu widzenia w Warszawie powinien był zorganizować terenowe placówki na obszarze powierzonego jego gestii województwa warszawskiego. Jednak w początkowej fazie organizacyjnej nie miał wystarczających sił, by wykonać to zadanie. Zasadniczą rolę w organizowaniu terenowych (powiatowych) placówek UBP w zajętej przez Sowieców wschodniej części województwa odgrywała początkowo centrala RBP mieszcząca się w Lublinie. To właśnie stamtąd, z siedziby RBP, latem i jesienią 1944 r. wysyłane były grupki komunistycznych funkcjonariuszy, które przy wsparciu sowieckim organizowały PUBP w siedzibach prawobrzeżnych powiatów województwa warszawskiego – w Garwolinie, Mińsku Mazowieckim, Radzyminie, Sokołowie Podlaskim, Siedlcach i Węgrowie. Po zorganizowaniu tych pierwszych terenowych jednostek przystąpiono do tworzenia placówek niższego rzędu – w gminach i miasteczkach województwa warszawskiego. Dopiero po zajęciu całej Warszawy przez wojska sowieckie na mocy rozkazów kierownika WUBP kolejne „grupy operacyjne” w składzie od czterech do ośmiu funkcjonariuszy wysłane zostały ze stolicy do zachodnich i północnych powiatów z zadaniem zorganizowania tam, przy wsparciu sowieckim, placówek bezpieki. Takie „grupy operacyjne” w pierwszym rzucie skierowano na mocy rozkazu szefa WUBP w Warszawie nr 1 z 20 stycznia 1945 r. do powiatów ciechanowskiego, grodzkiego, grójeckiego, skierniewickiego, sochaczewskiego, przasnyskiego, makowskiego i płońskiego. W pięć dni później rozkaz nr 2 uruchomił grupy operacyjne wysłane do Pruszkowa (grupa operacyjna powiatu warszawskiego), Podkowy Leśnej, Piaseczna, Błonia i Żyrardowa. 26 stycznia 1945 r. wydany został rozkaz nr 3, w wyniku którego „grupy operacyjne” wyjechały zakładać PUBP w Płocku i Sierpcu, a następnego dnia – do Mławy i Gostynina. Dość krótko istniało stanowisko inspektora „grup operacyjnych powiatów zachodnich”, sprawowane przez por. Stanisława Korolę. Po odwołaniu Korolę, jeszcze w zimie 1945 r., nadzór nad pracą bezpieki w powiatach grójeckim, piaseczyńskim, sochaczewskim i gostynińskim powierzono kpt. Józefowi Światle”. Na podstawie rozkazu ministra bezpieczeństwa publicznego z 15 grudnia 1945 r. struktury bezpieki w województwie warszawskim zostały zorganizowane w sposób następujący: Warszawski Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego z siedzibą w Warszawie (z zakresem kompetencji obejmującym województwo warszawskie – podlegało mu 21 jednostek powiatowych, w tym PUBP w Warszawie z siedzibą w Rembertowie i PUBP w Błoniu, Ciechanowie, Działdowie, Garwolinie, Grójcu, Gostyninie, Makowie Mazowieckim, Mławie, Płońsku, Płocku, Przasnyszu, Pułtusk, Radzyminie, Ostrołęce, Ostrowi Mazowieckiej, Sierpcu, Sochaczewie, Sokołowie Podlaskim, Węgrowie) oraz Warszawski Miejski Urząd BP z siedzibą w Warszawie (któremu podlegały cztery urzędy grodzkie: Warszawa – Południe, Warszawa – Północ, Warszawa – Praga i Warszawa – Śródmieście). Później jednostki te zastąpione zostały placówkami dzielnicowymi Wola (z siedzibą przy Górczewskiej 25A), Żoliborz (z siedzibą przy ul. Pogonowskiego 12) i Mokotów (z siedzibą przy ul. Grażyny 11). W sierpniu 1950 Działdowo wyłączono z województwa warszawskiego.

Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie – wbrew błędnemu przekonaniu niektórych badaczy – był odrębny od Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego na m. st. Warszawę i prowadził inne sprawy. Jak stricte wynika z nazwy – Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie zajmował się sprawami całego

województwa warszawskiego, zbierając dane z raportów i sprawozdań podległych sobie powiatowych urzędów bezpieczeństwa publicznego, z powiatów, będąc jednocześnie nadzorowany i sterowany odgórnie przez Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. Badaczki działalności Urzędu Bezpieczeństwa na m. st. Warszawę – Elżbieta Kowalczyk i Katarzyna Pawlicka ustaliły, że do lutego 1946 podlegał on WUBP w Warszawie, a potem bezpośrednio MBP – prawdopodobnie związane to było z tym, że miasto stołeczne Warszawa miało odmienny status w podziale terytorialno-administracyjnym ówczesnej PRL w odróżnieniu do obszaru województwa warszawskiego – było miastem na prawach odrębnego województwa miejskiego.

W źródłach historycznych na określenie tego urzędu bezpieki stosowany jest przez jego funkcjonariuszy skrót „WUBP Warszawa” zamiennie z określeniem „WUBP w Warszawie”, jak również – w początkowej fazie jego działalności w latach 1944–1945 – „WWUBP”, co oznacza „Warszawski Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego”. Obok niego w latach 1944–1954 w Warszawie istniał wyżej wymieniony Urząd Bezpieczeństwa Publicznego dla miasta stołecznego Warszawy, który prowadził działalność wyłącznie na terenie miasta stołecznego Warszawy, w przeciwieństwie do drugiego istniejącego w Warszawie Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego, który prowadził sprawy i działalność na terenie województwa warszawskiego – wszystkich jego powiatów.

Szczegółową strukturę i przemiany strukturalne WUBP Warszawa na przestrzeni dziesięciu lat 1944–1954 przedstawiono w osobnym rozdziale pracy. Organ ten, podobnie jak wszystkie WUBP w całej Polsce, składał się z wydziałów, a te z kolei – z sekcji – komórek wyspecjalizowanych w różnych dziedzinach zwalczania opozycji antykomunistycznej, zarówno na polu politycznym, jak i gospodarczym oraz kontrwywiadowczym. Wydziały w Wojewódzkich Urzędach Bezpieczeństwa Publicznego były odpowiednikami departamentów w Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego.

Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie dla województwa warszawskiego nie był dotąd przedmiotem całościowych badań w formie monografii, dotychczas w historiografii opisano wycinkowo jedynie wybrane obszary jego działalności na polu walki ze zbrojnym Podziemiem Niepodległościowym w formie artykułów naukowych (Kazimierz Krajewski, Tomasz Łabuszewski) albo książki (Krzysztof Kacprzak). Podobnie też w komunistycznej historiografii, historycy resortowi podejmowali temat walki obozu komunistycznego z antykomunistycznym podziemiem politycznym i zbrojnym w województwie warszawskim, tylko w tym jednym aspekcie, bez ujęcia całościowego (Zbigniew Pasternak i jego studentka Iwona Zduniak). Ogólnie przedstawiono również stan osobowy tego urzędu w ogólnopolskiej monografii pod redakcją Krzysztofa Szwagrzyka „*Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza, tom I, 1944–1956*”, jednakże obejmujący tylko kadrę kierowniczą, bez podania personelu niższego szczebla i analizy kadr pod względem pochodzenia społecznego i narodowościowego, wykształcenia, wieku i dróg awansu oraz motywacji podjęcia pracy w WUBP. Powstały natomiast monografie wybranych PUBP działających na obszarze województwa warszawskiego, zarówno w serii wydawniczej „Mazowsze i Podlasie w ogniu 1944–1956”, jak i w czasopismach regionalnych: PUBP w Płocku, Pułtusku, PUBP w Ostrołęce, PUBP w Ostrowi Mazowieckiej, PUBP w Sokołowie Podlaskim, PUBP w Siedlcach, PUBP w Mińsku Mazowieckim. Opisywano również wybrane formy

działalności wyżej wspomnianych PUBP na obszarze województwa warszawskiego: np. działania PUBP w Pułtuskach wobec Kościoła katolickiego, PUBP w Płocku i PUBP w Mławie wobec PSL, jak również działalność pionu III PUBP w Mińsku Mazowieckim, walkę struktur PUBP w Garwolinie z Podziemiem Niepodległościowym, działania PUBP w Płońsku wobec ruchu ludowego w okresie referendalno-wyborczym, działania operacyjne PUBP w Wołominie prowadzone przeciwko żołnierzom konspiracji z okresu okupacji niemieckiej oraz wobec księży katolickich podejmowane przez PUBP w Przasnyszu. Niektóre PUBP, jak np. w Grójcu i Makowie Mazowieckim doczekały się naukowych opracowań tylko ich siedzib w albumie „Śladami zbrodni: przewodniku po miejscach represji komunistycznych lat 1944–1956”, w którym przedstawiono siedziby zarówno WUBP w Warszawie, jak i wszystkich PUBP na terenie województwa warszawskiego. Natomiast na temat działalności PUBP w Ciechanowie szeroko rozpisywano się w artykułach publicystycznych w prasie lokalnej przez pryzmat UBeka Mariana K. sądownego przed ciechanowskim sądem za zbrodnie komunistyczne. Dzieje PUBP w Sierpcu przedstawiono jedynie w formie fotografii również na łamach prasy regionalnej. Podobnie też, jak w przypadku WUBP Warszawa, ogólnie – w formie spisów z imionami i nazwiskami oraz datami pracy – wymieniono tylko kadrę kierowniczą PUBP w województwie mazowieckim w wyżej wspomnianej książce pod redakcją Krzysztofa Szwagrzyka „Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza, t. I, 1944–1956”. Reasumując – jak już wyżej wspomniano – jeszcze żaden z badaczy nie podjął się całościowego ujęcia tego tematu. Poza tym nieliczni opisali działalność bezpieki na terenie całego województwa warszawskiego, większość z nich ograniczyła się do wybranych powiatów tego obszaru (np. M. Żuławnik). Jak dotąd jeszcze nie powstała monografia naukowa całościowo ujmująca temat WUBP Warszawa prawdopodobnie z powodu ogromnego rozproszenia źródeł do tego tematu i ich niedostępności spowodowanej, m.in. lakonicznymi opisami na spisach zdawczo-odbiorczych sporządzonymi, najpierw w archiwach: KWMO, MSW i UOP, a następnie ABW i przekazanych do zasobu Archiwum IPN. O czym będzie mowa dalej – przy okazji omawiania bazy źródłowej do tego tematu. Jak już wyżej wspomniano, badacze dotychczas podejmowali tylko wybrane wątki tego tematu, jak np. Paweł Popiel na podstawie źródeł z Archiwum IPN opisał działania bezpieki i władz komunistycznych wobec ruchu ludowego i Batalionów Chłopskich w województwie warszawskim, ale nie znaczy to, że wyczerpał on temat tak jak Kazimierz Krajewski.

Zarówno jeśli chodzi o Wojewódzkie Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego, jak i podległe im powiatowe, to – jak ustalił Filip Musiał w *Stanie badań nad dziejami komunistycznego aparatu represji za lata 2000–2013* w czasopiśmie „Aparat Represji w Polsce Ludowej”, wydanym przez Instytut Pamięi Narodowej – lepiej przedstawia się stan badań nad nimi w innych regionach Polski, powstały monografie naukowe opisujące albo całokształt, albo wybrane aspekty ich działalności w prawie wszystkich województwach w Polsce. Stan badań przedstawiony przez Filipa Musiała kończy się na roku 2013. Po tej dacie – w 2015 ukazała się monografia UB w województwie białostockim pod redakcją Marcina Markiewicza oraz w ubiegłym roku 2021 – w olsztyńskim autorstwa Pawła Piotra Warota. Ponadto powstała dotychczas opublikowana tylko w formie streszczenia w czasopiśmie naukowym „Dzieje Najnowsze” rozprawa doktorska Rafała Kościańskiego o WUBP w Poznaniu w latach 1945–1954, obroniona na poznańskim Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w 2017.

Zakres terytorialny pracy obejmuje – jak już wyżej wspomniano przy okazji przedstawienia definicji WUBP Warszawa – obszar województwa warszawskiego, którego punktem centralnym była stolica całego kraju – Warszawa. Kształt województwa w ciągu dziesięciu lat się zmieniał. 1 września 1939 województwo warszawskie składało się z 23 powiatów – m. st. Warszawy, ciechanowskiego, działdowskiego, garwolińskiego, gostynińskiego, grodziskiego, grójeckiego, łomżyńskiego, makowskiego, mińskiego, mławskiego, ostrołęckiego, ostrowskiego, płockiego, płońskiego, przasnyskiego, pułtuskiego, radzyńskiego, sierpeckiego, sochaczewskiego, sokołowskiego, warszawskiego i węgrowskiego. Po wojnie w latach 1944–1945 reaktywowano województwo warszawskie w wyżej wymienionym przedwojennym kształcie³. Już w 1945 do województwa białostockiego przeniesiono powiat łomżyński. W 1949 z województwa lubelskiego przyłączono powiat siedlecki, a w następnym roku powiat działdowski włączono do województwa olsztyńskiego. W 1952 miejsce powiatu warszawskiego zajęły powiaty: nowodworski, otwocki, piaseczyński i pruszkowski⁴. W 1950 województwo warszawskie było największym w Polsce województwem o powierzchni 29 410 km²⁵. Ukształtowany w połowie lat pięćdziesiątych XX w. podział terytorialny Polski dotrwał do reform z lat 1972–1975. Województwo warszawskie w 1946 liczyło 2114,4 tys. ludności, w 1954 – 2174,1 tys.⁶

Ramy chronologiczne tematu obejmują okres działalności WUBP Warszawa – od powstania późną jesienią 1944 i do jego likwidacji w grudniu 1954 wraz ze zniesieniem urzędu Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, któremu bezpośrednio podlegał i utworzeniu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego na mocy rozkazu ministra bezpieczeństwa publicznego z 10 grudnia 1954.

Podstawą źródłową pracy są materiały archiwalne z Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – sprawozdania miesięczne, raporty dekadowe i sprawozdawcze dokumentujące działalność operacyjną, zarówno szefów WUBP Warszawa, jak i poszczególnych komórek WUBP – wydziałów i sekcji wyspecjalizowanych do rozpracowywania i inwigilowania poszczególnych grup społecznych i opozycji politycznej oraz akta normatywne – przepisy prawne: zarządzenia i instrukcje Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego wydane dla WUBP, jak również akta osobowe funkcjonariuszy. Są one właściwym źródłem do badania dziejów aparatu represji, ukazującym PRL z perspektywy tegoż aparatu i na ich podstawie można więc opisać metody, formy i środki (w tym osobowe) działania UB. Ponadto ważnymi źródłami do badań nad działalnością UB są materiały archiwalne ze Studium Polski Podziemnej w Londynie, a szczególnie rewelacyjne „Sprawozdanie z sytuacji w kraju (1944–1949). Polska pod reżimem komunistycznym” sporządzone przez ekspertów Rządu RP na Uchodźstwie i inne jako źródła doskonałe, wiernie oddające atmosferę tamtych czasów, tzw. ducha epoki, ponieważ zostały sporządzone przez świadków i obserwatorów wydarzeń, czyli ludzi żyjących w danej epoce. Szczegółowe omówienie wykorzystanych źródeł do tego tematu zawarto w poszczególnych rozdziałach pracy. Język źródeł często

³ W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764–1989*, Warszawa 2007, s. 407–408.

⁴ Cyt. za. P. Popiel, *Ruch ludowy na Mazowszu w latach 1949–1975*, Warszawa 2010, s. 9–10. A. Kochański, *Polska 1944–1991. Informator historyczny*, t. 1, *Podział administracyjny. Ważniejsze akty prawne, decyzje i enuncjacje państwowe (1944–1956)*, Warszawa 1996, s. 14 i Kalendarium.

⁵ W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764–1989*, Warszawa 2007, s. 409–410.

⁶ Rocznik statystyczny województwa warszawskiego – wyd. Warszawa 1974, s. 118–119.

odzwierciedla niski poziom wykształcenia (a raczej jego brak) funkcjonariuszy WUBP Warszawa i ich wyszkolenie w duchu komunistycznej ideologii leninizmu–marksizmu. W cytatach źródłowych została zachowana oryginalna ortografia i interpunkcja oraz rozwiązane zostały skróty. Niektóre archiwalia WUBP Warszawa przetrwały w stanie bardzo zniszczonym i szczątkowym na bardzo kruchym papierze rozsypującym się w drobny pył i w dosłownie ostatniej chwili zostały przeze mnie uratowane przed całkowitym zniszczeniem przez złożenie zamówienia na ich skanowanie, jak np. zbiór wybranych sprawozdań Wydziału V WUBP Warszawa o sygnaturze AIPN BU 0206/21, t. 1–5. Z lektury i analizy źródłowej wynika, że sprawozdania i raporty są najlepszym i właściwym świadectwem – oprócz oczywiście wspomnień osób pokrzywdzonych – działań WUBP. Problemem był także dostęp do źródeł z wcześniejszego okresu działalności WUBP Warszawa, czyli z lat 1944–1950 – tutaj udało się dotrzeć tylko do ogólnych raportów z raczej pobieżnym opisem sytuacji polityczno–społeczno–gospodarczej w województwie warszawskim – sprawozdań miesięcznych sporządzonych przez kolejnych szefów WUBP w Warszawie i przesyłanych do ministra bezpieczeństwa publicznego. Do bardziej szczegółowych źródeł z tego okresu – czyli do raportów sprawozdawczych – dekadowych i miesięcznych z działalności poszczególnych wydziałów WUBP w Warszawie – dostęp był możliwy jedynie do niektórych, a więc wybranych tego typu sprawozdań – z działalności Wydziału V i to głównie młodzieży oraz organizacji młodzieżowych. Wyżej wspomniane wyselekcjonowane (w WUBP w Warszawie i przez jego następcę prawnego – KWMO) raporty sprawozdawcze Wydziału V dzisiaj są dostępne już tylko w postaci cyfrowych kopii z powodu rozsypania się oryginałów tych dokumentów w drobny pył wskutek kruchego papieru, na jakim zostały sporządzone. Większość z nich nie zachowała się, a poza tym w początkach działalności tego organu bezpieki sprawozdania miały formę bardzo skróconą, lakoniczną, zachowały się i były sporządzane przede wszystkim akta spraw poszczególnych osób. Wedle oceny autorki pracy jednak wystarczą jako przykładowe późniejsze lata działalności WUBP Warszawa.

Najlepiej zachowane są – na lepszej jakości papierze i dodatkowo w postaci kopii zmikrofilmowanych, jak również zawierające bardziej szczegółowe informacje z działalności WUBP Warszawa na poziomie sekcji poszczególnych wydziałów – sprawozdania z późniejszego okresu – z lat 1953–1954, które zostały zacytowane w przypisach w poszczególnych rozdziałach tej pracy. Podobny problem miał również dr Zbigniew Pasternak, który w 1978 robił kwerendę źródeł do swojej pracy doktorskiej na temat: *Walka obozu demokratycznego z politycznym i zbrojnym podziemiem oraz legalną opozycją w województwie warszawskim w latach 1944–1947*, wyniki której tak podsumował: „Wreszcie trzecia grupa archiwaliów dotycząca powstania i działalności organów prawa i porządku publicznego, głównie UBP i MO, znajduje się w AMSW i w AKSt.MO. Tu niestety występują istotne braki. Autorowi nie udało się odnaleźć dekadowych raportów kierownictwa WUBP z pierwszego okresu jego działania. W archiwach znajdują się raporty dopiero od grudnia 1945 r. Również materiały dotyczące powstania UBP i placówek MO na terenie woj. warszawskiego są mocno niekompletne (...). Stąd w efektach badawczych nad tą częścią zagadnień występują luki.” Wątpliwe, żeby innym badaczom udało się odnaleźć brakujące materiały archiwalne z początkowego okresu działalności WUBP Warszawa, ponieważ – o czym już wyżej wspomniano – Archiwum IPN przejęło z dawnych archiwów KWMO, MSW i MBP oraz służb specjalnych (UOP i jego następców prawnych – ABW i AW) materiały archiwalne

bardzo lakonicznie opisane na spisach zdawczo–odbiorczych. Z powodu właśnie tych lakonicznych, ogólnikowych i wręcz złych opisów zawartości jednostek archiwalnych, jakie zostały sporządzone na protokołach i spisach zdawczo–odbiorczych, poszukiwania archiwalne do tego tematu są niezwykle utrudnione. Poza tym archiwalia dotyczące działalności WUBP w Warszawie są bardzo rozproszone po różnych ogromnych zbiorach Departamentów MBP, MO oraz MSW i w związku z tym mają skomplikowaną strukturę, co również powoduje, że kwerenda na temat WUBP w Warszawie jest bardzo utrudniona, czasami wręcz graniczy z cudem odnalezienie jakichkolwiek dokumentów. Niewykluczone też, że część materiałów archiwalnych WUBP w Warszawie zostało zniszczonych.

Pewną pomoc – i chyba w tej chwili najlepszą – w poszukiwaniach archiwaliów na temat WUBP w Warszawie – stanowi wyżej wspomniana elektroniczna aplikacja stworzona w Archiwum IPN pod nazwą „Cyfrowe Archiwum”, w którym jest coraz więcej opisów zawartości jednostek archiwalnych. Natomiast kwerenda dokumentów do badań działalności WUBP w Warszawie na podstawie tylko spisów i protokołów zdawczo–odbiorczych w Czytelni Spisów AIPN – jak już wyżej wspomniano – nie pozwala na ich odnalezienie.

Koncepcja tej pracy doktorskiej powstała na podstawie wyżej wymienionych obszernych sprawozdań i raportów, jak również instrukcji z działalności poszczególnych komórek – wyspecjalizowanych wydziałów i sekcji WUBP Warszawa, z których wyłania się obraz różnego rodzaju prześladowań jednostek należących do opozycji antykomunistycznej. W pracy ukazano przede wszystkim nieznan dotychczas działania operacyjne prowadzone w ramach spraw rozpracowań przez ten organ bezpieczeństwa za pomocą agentury. Poza tym koncepcja rozprawy doktorskiej została stworzona w formie rozdziałów zawierających omówienie poszczególnych zagadnień w układzie chronologiczno–problemowym, a pod względem metodologii wzorowano się na opracowaniach poświęconych działalności UB w województwie krakowskim, powstałych pod kierunkiem profesorów z krakowskich uczelni: ks. ks. Józefa Mareckiego i Bogdana Stanaszka⁷ oraz Filipa Musiała, jak również wydanych w czasopiśmie Instytutu Pamięci Narodowej „Aparat Represji w Polsce Ludowej”. Praca jest krótką monografią i ogólnym, a nie szczegółowym przedstawieniem tematu, bo poszczególne aspekty działalności WUBP to temat na wiele osobnych monografii książkowych. Zresztą inni historycy takie monografie już napisali, jak np. Bartłomiej Noszczak o konspiracyjnych organizacjach młodzieżowych w Warszawie, nie wyczerpując jednak tematu, a zatem uzupełniłam temat o nowe wątki, których on nie podjął i do których nie dotarł.

W pracy ukazałam represje wobec opozycji antykomunistycznej na przykładach. Nadrzędnym celem było – i taką optykę przyjąłem w rozprawie doktorskiej, zgodnie z przekazem w sprawozdaniach WUBP Warszawa – przedstawienie działań operacyjnych w ramach spraw agenturalnych rozpracowań oraz okrucieństwa bezpieczeństwa, represjonowania i prześladowań wielu osób przez WUBP Warszawa na przykładach z wyżej wspomnianych sprawozdań tego urzędu. Innymi słowy – w pracy przedstawiono

⁷ Przedstawionej m.in. w książce pt. *Aparat represji wobec Kościoła w latach 1944-1956 – terytorium obecnej diecezji sandomierskiej* – red. M. Krzysztofiński, ks. J. Marecki, ks. B. Stanaszek, IPN Kraków 2012, w serii „*Kościół w okowach*”.

działalność WUBP w województwie warszawskim na wybranych przykładach losów ludzi – z większym wykorzystaniem niż dotychczas w literaturze – sprawozdań i raportów z poszczególnych komórek WUBP. Wychodzę z założenia, że takie przedstawienie – na wybranych przykładach jest najlepsze i najbliższe prawdzie historycznej, czerpiąc tutaj z wzorców, jakie wyznaczył m.in. profesor Tadeusz Wolsza i zrelacjonowały osoby pokrzywdzone we wspomnieniach. Tym bardziej, że jestem pracowniczką Instytutu Pamięci Narodowej, instytucji powołanej do – w oparciu o badania – ścigania zbrodni komunistycznych.

Nie zamierzam wyczerpać zagadnień w ramach poszczególnych rozdziałów pracy doktorskiej, ponieważ każdy z rozdziałów może stać się podstawą do napisania osobnej monografii i w związku z tym przedstawiłam tematykę w ramach rozdziałów w sposób przeglądowy, przekrojowy, zwięzły oraz uzupełniłam o nowe wątki na podstawie źródeł, do których inni badacze przede mną nie dotarli albo wykorzystali je pod innym kątem. Podobnie też – o czym już wspomniałam wyżej – jeszcze nikt przede mną nie podjął się całościowego ujęcia tego tematu i najwyższy czas, żeby tak się stało i zebrać wiele wątków WUBP Warszawa w jednym miejscu. Nie zamierzam jednak przesadzać i wyczerpać rozdziałów, ponieważ zagadnienia w nich przedstawione mogą stać się podstawą, przyczynkiem do napisania osobnej monografii albo może to spowodować nadmiernie rozbudowanie pracy doktorskiej do poziomu rozprawy habilitacyjnej.

Praca składa się z jedenastu rozdziałów, w których opisałam działalność WUBP Warszawa wobec legalnych partii politycznych, młodzieży, nauczycieli, administracji samorządowej, białej emigracji rosyjskiej i ukraińskiej, Kościoła katolickiego i innych związków wyznaniowych oraz w sferze gospodarki. W osobnym rozdziale przedstawiłam także działalność komunistycznego kontrwywiadu Wydziału I WUBP Warszawa, do kompetencji którego należało: prowadzenie spraw osób podejrzanych o szpiegostwo na rzecz antykomunistycznych i antysowieckich wywiadów zachodnich i inwigilowanie powracających do Polski lotników ze służby w angielskich siłach powietrznych (ang. RAF – Royal Air Force), przedwojennych oficerów Oddziału II i VI Sztabu Generalnego Wojska Polskiego – tzw. dwójkarzy i szóstkarzy, a także tropienie agentów Gestapo, Abwehry, policji niemieckiej i folksdojczy (niem. volksdeutschy) z okresu II wojny światowej. Przedstawiłam również sylwetki wybranych funkcjonariuszy WUBP Warszawa, za kryterium biorąc autorów sprawozdań i raportów cytowanych w tej pracy. W osobnym rozdziale opisałam strukturę WUBP Warszawa i zmiany, jakim podlegał w ciągu dziesięciu lat działalności równocześnie wraz ze zmianami w strukturze MBP.

W swojej rozprawie doktorskiej zrezygnowałam z opisu działalności WUBP w Warszawie wobec zbrojnego Podziemia Niepodległościowego, ponieważ wyczerpująco i doskonale na podstawie tych samych źródeł historycznych – materiałów archiwalnych z zasobu Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej przedstawił Kazimierz Krajewski, wieloletni badacz tej tematyki w artykule pt. „*Działania WUBP w Warszawie przeciwko podziemiu zbrojnemu w latach 1945–1954*” w książce „*Pion walki z Podziemiem Niepodległościowym RBP/MBP 1944–1954*” pod redakcją Tadeusza Ruzikowskiego, jak również Krzysztof Kacprzak w książce pt. „*Podziemie zbrojne na Mazowszu Północnym w walce z systemem komunistycznym 1945–1952*”.

Podobnie też terror i metody śledcze stosowane przez UB-eków oraz warunki w stalinowskich więzieniach są powszechnie znane i wyczerpująco opisane w literaturze, mniej znany jest natomiast przebieg działań operacyjnych, czyli inwigilacji i

rozpracowań prowadzonych przez różne komórki WUBP, a zatem postanowiłam tego nie powielać i nie powtarzać w swojej pracy. Nie wchodzę również zbyt głęboko i daleko w tematykę PUBP podległych WUBP Warszawa, ponieważ jest to temat na osobne monografie poszczególnych PUBP i w sposób niewłaściwy zbytnio rozbudowałoby i poszerzyło tę pracę.

Tematyka represjonowania społeczeństwa przez funkcjonariuszy WUBP podporządkowanych komunistycznym władzom, sterowanym przez sowieckiego okupanta – ZSRR wbrew pozorom jest nadal bardzo aktualna, zwłaszcza teraz – opanowanie Polski w 1945 przez ZSRR i podporządkowanych mu komunistów przypomina dzisiejszą sytuację polityczną na Białorusi, w której nadal panuje ustrój podobny do komunizmu w okresie jego najmroczniejszej nocy stalinizmu. Alaksandr Łukaszenka w niczym się nie różni brutalnością i okrucieństwem od Józefa Stalina i podległych mu terrorystów z KGB, stosuje te same metody wobec swoich przeciwników, jak nie karę śmierci, to długoletnie ciężkie więzienie, a przedtem tortury, wyrzucenie z pracy i brak środków do życia, życie w podziemiu i ukryciu, w ciągłym strachu przed aresztowaniem i zadenuncjowaniem ze strony agentów bezpieczeństwa. Poza tym niedługo, po wyżej opisanych wydarzeniach na Białorusi, 24 lutego 2022 miała miejsce agresja Rosji na drugiego sąsiada Polski – niepodległą i suwerenną Ukrainę, która trwa do dzisiaj. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w Hadze orzekł, że atak Rosji na Ukrainę był nielegalny i wydał zarządzenie nakazujące przerwanie działań wojennych. Senat USA jednogłośnie uchwalił rezolucję potępiającą prezydenta Rosji Władimira Putina jako zbrodniarza wojennego w związku z działaniami wojsk rosyjskich na Ukrainie. Podczas ataku na Ukrainę Rosjanie pod wodzą Władimira Putina popełniają zbrodnie wojenne ludobójstwa, bombardując domy i szpitale, barbarzyńsko zabijając niewinnych i bezbronnych cywili ukraińskich, w tym dzieci. Tymczasem my w Polsce z niepokojem śledzimy przebieg tej agresji Rosji na Ukrainę, obawiamy się, żeby Rosja, mając wielowiekowe tradycyjne zapędy imperialne i zaborcze, nie zaatakowała także terytorium Polski i Polska znowu nie znalazła się w rosyjskiej strefie wpływów. Wiemy przecież, że *historia magistra vitae est* i znamy z historii ziem polskich gorycz zaborów i koszmar okupacji sowieckiej. Oby nie powtórzyła się historia rosyjskiej okupacji Polski...

Anna Maria Hloch